

České muzejní expozice z pohledu vzdělávání návštěvníků: výzkum nových expozic a jejich inovativních prvků podporujících vzdělávání návštěvníků¹

Czech Museum Exhibitions from the Vantage Point of Visitors' Education:
The Research into New Exhibitions and their Innovative Elements Supporting Visitors'
Education

Petra ŠOBÁŇOVÁ

Abstrakt: Příspěvek představuje dílčí výsledky výzkumu probíhajícího v rámci grantového projektu GAČR *Česká muzejní edukace v kontextu současných evropských trendů*. Cílem byla analýza současných českých expozic z hlediska vzdělávání návštěvníků. V rámci výzkumu jsme provedli analýzu třiceti nově vybudovaných českých expozic (na základě pozorování a strukturovaných interview s jejich tvůrci) a provedli jejich komparaci s vybranými zahraničními muzei. Zaměřili jsme se na témata expozic a jejich architektonické a muzeologické řešení; zvláště nás zajímalo, zda (a jak) bylo při přípravě nové expozice zohledněno vzdělávací hledisko. Zajímali jsme se také o problémy, které provázejí snahu muzeí o využití expozic pro vzdělávací účely. Naše analýza přináší přehled trendů, které se v současných muzejních expozicích uplatňují, a umožňuje pojmenovat jejich silné i slabé stránky, které se přímo promítají i do možností edukačního využití sbírkových fondů muzeí.

Klíčová slova: muzejní expozice, muzeum, muzeologie, muzejní pedagogika, muzejní edukace.

Abstract: The article presents individual results of the research conducted within the scope of the GAČR grant project titled *Česká muzejní edukace v kontextu současných evropských trendů* (Czech Museum Teaching in the Context of Contemporary European Trends). The objective of the research was to analyse contemporary Czech exhibitions from the vantage point of visitors' education. For the purpose of the research, we have analysed more than thirty newly installed exhibitions (based on observation and structured interviews with the authors) and subsequently compared those with selected museums from abroad. Our focus was directed mainly towards the theme of exhibitions and their architectonical and museological solutions; we were particularly interested in whether (and how) an educational aspect had been considered when designing a new exhibition. We also examined the issues which are often attached to the museum efforts to create an exhibition with educational purposes. Our analysis brings a list of trends which are applied in the contemporary museum exhibitions as well as it facilitates the identification of their strengths and weaknesses which are immediately projected in the options for educational applications of museum collections.

Key words: exhibition, museum, museology, museum education.

¹Text je jedním z výstupů projektu *Česká muzejní edukace v kontextu současných evropských trendů*, P407/12/P057, který byl podpořen Grantovou agenturou České republiky.

1 Úvodem

Muzeum představuje institucionalizovaný projev specifické lidské tendence chránit a kulturně využívat hmotné doklady vývoje člověka a přírody. Veřejná prezentace sbírek formou výstavy, stálé expozice nebo jiného druhu prezentace (viz dále) umožňuje využití sbírkových fondů pro edukaci a tím i pro další rozvoj lidské kultury. Právě edukačním využitím muzejních expozic se dlouhodobě zabýváme (Šobáňová 2012a, 2012b) a tematizovali jsme je i v našem výzkumném šetření v rámci grantového projektu GAČR s názvem *Česká muzejní edukace v kontextu současných evropských trendů*. V příspěvku nejprve stručně vymezíme základní pojmy, objasníme základní zaměření výzkumu a předložíme několik dílčích zjištění. Výzkum se nyní nachází ve fázi vyhodnocování získaných dat, takže konečné výsledky budou publikovány později.

2 Muzejní expozice

Typickými podobami muzejní prezentace, resp. produkty výstavní činnosti, jimiž se zabývá i naše výzkumné šetření, jsou muzejní expozice a krátkodobé výstavy. Slovník muzeologických pojmů, který připravil a vydal ICOM ve spolupráci s Musée Royal de Mariemont, vymezuje pojem expozice, resp. *exhibition* následujícím způsobem:

1. ve smyslu prostoru, ve kterém se nacházejí vystavované předměty;
2. ve smyslu výstavní činnosti, tedy jedné z hlavních funkcí muzea,
3. ve smyslu celého souboru vystavovaných předmětů, do kterého spadají muzeálie, (autentické předměty) i substituty, výstavní materiál, informační nástroje a instrukce. (Desvallées a Colin, 2010, s. 34-38)

Anglický termín *exhibition* lze česky vyjádřit pojmy *výstava* (je chápána jako krátkodobější akce) a *expozice* (jako stálá prezentace sbírkového fondu muzea). Tyto významové odstíny vyjadřují v angličtině termíny *permanent exhibition* nebo *long term exhibition* (význam našeho slova *expozice*) a *exhibition* nebo *short term exhibition* a *temporary exhibition* (význam českého slova *výstava*).

My chápeme muzejní expozice i výstavy jako základní muzejně prezentační formy a využíváme toho, že čeština umožňuje jednoduše odlišit oba rozdílné významy obou označení: *výstava* jako krátkodobý projekt a *expozice* jako stálý, resp. dlouhodobý způsob prezentace sbírkových fondů určitého muzea. Vzhledem k tomu, že expozice se v českém jazyce spojuje výhradně (anebo především) s muzejním prostředím, dáváme přednost právě tomuto pojmu, občas lze oba výrazy používat i jako synonymní, protože významy nemusejí být vždy ostře odděleny a někdy se pojem *výstava* užívá i jako nadřazený (viz Waidacher, 1999).

Podstatné je, že *výstava*, resp. *expozice* funguje jako speciální komunikační systém, exponáty lze chápat jako znaky a *výstava* jako celek komunikuje určitý obsah. Specifikem muzejní expozice je snaha představit určitý abstraktní fakt pomocí konkrétních předmětů a zároveň skutečnost, že poznatky se zde nejen zprostředkovávají, ale pomocí muzeálií i dokládají. Vytvářejí tak reprezentaci či rekonstrukci reality, a to v prostředí muzejní instituce, která k těmto účelům disponuje různě řešenými výstavními prostory a výstavním fundem. Otázka realističnosti, zdařilosti a výstižnosti těchto rekonstrukcí je jedním z důležitých muzeologických problémů praxe i teoretické muzeologie a koneckonců i filozoficky zaměřených úvah o problému reprezentace světa.

Většina muzeí dnes uznává potřebu zprostředkování obsahu svých expozic a uvědomuje si, že proces prezentace nekončí pouhým vystavením sbírkových předmětů. Vždyť i základním muzeologickým postulátem je, že prezentace slouží ke zprostředkování poznání. (Stránský, 2000) Nemůže se proto zakládat na pouhém ukazování muzeálií, jako spíše v předávání nového vědění a hodnot s muzeáliemi spojených. Také proto se do muzejních expozic zavádějí inovativní (často vyloženě didaktické) prvky, které umocňují jejich výpovědní hodnotu. Muzejní prezentace má nepochybně výchovný smysl, protože rozvoj lidského poznání, kultivace člověka a snaha vyvolat změny ve vědomí jednotlivců i společnosti jako celku – tedy výchova v nejširším slova smyslu – je cílem veškerého úsilí muzea. (podrobněji Šobánková 2012a)

Určujícím momentem muzejní prezentace je přímý kontakt subjektu (návštěvníka) s exponátem. (Stránská, Stránský, 2000, s. 72) Smyslem expozice je v tomto směru zajistit „globální“ (tedy nejen informativní, ale i emocionální, estetické a další) působení exponátů. Právě proto se v expozicích kromě předmětů samotných uplatňují i doprovodné informační a podpůrné materiály různého charakteru. Spolu s muzeáliemi vytvářejí hierarchii prvků, které poskytují informace objektové (vázaných přímo na samotnou muzeálii); kontextové (vřazení muzeálie do souvislostí); grafické (informační či ilustrační obrazy a grafická znázornění) a textové (popisy předmětů, popisky). (podrobněji viz Schouten, 1983) V tomto smyslu hraje v expozici významovou roli umístění předmětů v prostoru, světlost i barva, prostorové řešení, tvary expozičního mobiliáře aj. Stejně tak hrají nezastupitelnou roli grafické, resp. obrazové informace a prvky textové.

Mezi další prezentační formy patří kromě muzejních expozic a výstav různé typy edukačních či zábavních programů, které obvykle přímo navazují na expozice a výstavy. Dalším hojně využívaným prezentačním prostředkem – kde však již přímý kontakt návštěvníka s exponátem absentuje – je publikační činnost muzea. Stále více se k prezentaci využívají internetové stránky muzea, ale i různé portály nebo úložiště dat. Všechny tyto klasické i netradiční způsoby muzejní prezentace přispívají k rozšiřování působnosti muzeí a naplňování jejich poslání jako stálých neziskových a veřejně prospěšných institucí, které jsou otevřeny veřejnosti, získávají, uchovávají, zkoumají, zprostředkovávají a vystavují „hmotné doklady o člověku a jeho prostředí za účelem studia, vzdělání, výchovy a potěšení.“ (ICOM, 2001)

3 Přístupy k tvorbě expozic

Muzejní expozice není pouze nahodilým komplexem předmětů a dalších prvků vystavených v sále muzea. Jako návštěvníci předpokládáme, že muzejní prezentace v podobě výstavy či expozice věrně reprezentuje soubor nějaké mimomuzejní skutečnosti, např. v podobě historického období nebo konkrétního přírodního, společenského či uměleckého jevu. Ať již je hlavním tématem expozice cokoliv, dané téma je možné prezentovat mnoha různými způsoby. Právě na ně jsme se ve výzkumu zaměřili, a proto se stručně zmíníme o některých jejich klasifikacích.

Expozice lze klasifikovat podle časového a koncepčního hlediska, podle míry aktuálnosti a uplatnění či neuplatnění koncepčního přístupu. Ettema (1987) výstižně pojmenovává další dva vzájemně zcela odlišné způsoby prezentace muzeálií: formalistický a analytický. Formalistický způsob znamená, že zprostředkováváme primárně konkrétní skutečnosti vztahující se k předmětu, identifikujeme předměty pomocí datace, výrobce, funkce, místa původu, stylové příslušnosti nebo použité technologie. Všímáme si hlavně předmětu samotného, právě on je hlavním objektem našeho zájmu. Naproti tomu analytickým způsobem (mohli bychom také říci kontextuálním) zprostředkováváme nejen informace o nějakých skutečnostech (o tom, že se staly, že existovaly), ale i o doprovodných okolnostech, kontextu (jak a proč). Předměty se

dávají do vzájemných souvislostí s idejemi, hodnotami a dalšími sociálními a historickými okolnostmi své doby. Exponáty jsou v tomto pojetí chápány jako symboly, které odkazují k určitým obsahům. Takto prezentované předměty nenajdeme ve formalisticky komponovaných komplexech sestavených podle nějakého umělého systému, nýbrž v kontextuálních expozičních celcích, příkladně v tematických dioramatech.

Někdy se hovoří také o ekologickém přístupu, který znamená, že muzeálie prezentujeme ve vzájemných vztazích, jako prvky systému, v němž panují určité determinující vztahy a podmínky. Výstava pak zachycuje vztahy prvků a prostředí, v němž vznikly nebo v němž působí, jakož i vzájemné vztahy těchto jednotlivých prvků mezi sebou. Téma se zobrazuje tak, aby bylo zřejmé, jaké faktory ovlivnily vznik, rozvoj a stav určitého systému (Waidacher, 1999) Naproti tomu systematicky koncipovaná výstava uspořádává prvky do určité soustavy, prezentuje systém těchto prvků na základě třídění ustáleného v daném oboru či vědě.

Expozice je možné klasifikovat mnoha dalšími způsoby a lze také uvést dlouhou řadu dalších přístupů k muzejní prezentaci. Expozice se třídí podle účinku na diváka, návštěvnických skupin, na základě bazálního pojetí muzea (*museum contemplativum* X *museum activum*, muzea introvertní X extrovertní), podle míry jejich iluzivnosti, zařazení dramatizujících prvků, podle uplatnění „visitors friendly“ prvků atp. Podrobnější objasnění těchto způsobů prezentace však již přesahuje rozsah příspěvku.

4 Expozice jako edukační médium

V kontextu pedagogiky je edukačním médiem buď určitý konkrétní materiální didaktický prostředek, školní učebnice nebo edukační prostředek na bázi nových médií, zároveň však lze daný pojem vnímat i v širším významu. Tradičním edukačním médiem je pak škola nebo různé mimoškolní instituce. Stále častěji se za edukační média označují i kulturní a paměťové instituce včetně muzeí. Jak uvádí Jůva (2009, s. 282), moderní edukační systém je charakterizován pluralitou „různě specializovaných míst učení“, mezi nimiž během 20. století narůstá význam „relativně nových edukačních prostředí a médií, jež podstatně přispívají k procesům lidského učení.“ Citovaný autor k nim kromě muzeí řadí i různé volnočasové instituce, masová média a kulturní zařízení (knihovny, divadla, kina, zoologické nebo botanické zahrady, planetária a další).

Muzejní expozice se vždy považovaly za zdroj vědění a návštěva muzejní expozice za prostředek nabývání znalostí o světě. Do muzea se lidé chodí dívat na srozumitelný model světa, ujišťovat se systematickou o řádu univerza, hledají zde porozumění sobě samému, svým kořenům, lidské kultuře i přírodě. Hovořit o muzejní expozici jako o specifickém edukačním prostředí nebo médiu je proto zcela namístě.

V muzejní expozici přitom probíhá edukace skrze muzeálii, která je zde hlavním edukačním podnětem, ať již se konkrétní vzdělávací aktivity muzea zaměřují více na aspekty kognitivní, nebo spíše na aspekty afektivní. Právě díky muzeáliím disponuje muzejní expozice jako specifické edukační médium (na rozdíl od jiných edukačních prostředků a prostředí) velmi oceňovaným rysem, kterým je názornost. Ta patří obecně k zásadním činitelům podmiňujícím úspěch jakéhokoliv edukačního procesu a ovšem i sdělnost muzejních expozic.

Muzejní expozici tak lze charakterizovat jako prostředí, které ovlivňuje a proměňuje návštěvníkův názor na prezentovanou skutečnost, utváří jeho povědomí o tématu. Je-li tvůrci výstavy zvolen vhodný způsob narace (anebo nabízejí-li mimořádné, emoce stimulující předměty či unikáty), pak mohou expozice působit také na emoce návštěvníků a jejich hodnotový systém. Je známo, že emoční stavy mají pozitivní vliv na paměť, což je také jeden z důvodů, proč mu-

zea (s bohatým využitím dnešních technických možností) často inscenují prožitkově silné situace. Emoce jsou stimulovány i „polidšťováním“ expozic, jak s nadsázkou označujeme vlivný trend vyprávění skrze příběhy skutečných lidí. Tento způsob narace je dosti častý a velmi účinný. Ze stejného důvodu, tedy snahy učinit z návštěvy muzea událost spojenou s radostí, překvapením (pozitivními emocemi), hrou a stimulující aktivitou, se do expozic umísťují různé zábavní prvky nebo pracovní a tvůrčí stanoviště. Pokud nás expozice vzdělávají přístupným způsobem se zábavními a aktivizačními prvky, stává se zážitek z návštěvy muzea transformativní zkušeností, kterou návštěvníci vyhledávají a oceňují. Díky naznačeným specifikům a především díky interakci s autentickými muzeáliemi jde o typ zážitku, který lidem dokáže poskytnout právě a jedině muzejní expozice. (podrobněji viz Lord a Lord, 2001, s. 18)

Expozice, její téma, obsah a celkové pojetí je stěžejním faktorem pro muzejní edukaci i pro neorganizované učení návštěvníků. Má-li se muzejní expozice stát skutečně úspěšným edukačním médiem, měla by nejen vycházet vstříc očekávání návštěvníků, ale také zohlednit současné poznatky – ať již se týkají psychologie návštěvníků, zákonitostí kognitivních procesů, nebo právě názornosti, která podmiňuje úspěšnost všech edukačních médií bez výjimky.

5 Výzkumné šetření a jeho metodologie

5.1 Výzkumná oblast, téma a cíle šetření

Muzejní expozice jako typická forma prezentace muzejních sbírek je projevem lidské činnosti, která náleží do gesce společenských věd, především muzeologie, ale i pedagogiky, sociologie a dalších oborů. My se pohybujeme zejména v muzeologické subdisciplíně prezentace a zároveň na poli muzejní pedagogiky, protože na muzejní expozici lze nahlížet nejen jako na projev prezentačních snah muzea, ale rovněž jako na specifické edukační médium. Rozhodli jsme se prozkoumat současný stav českých muzejních expozic, a to z hlediska uplatnění různých možných přístupů, inovativních prvků a současných trendů muzejní kultury a v neposlední řadě také z hlediska jejich edukačního zaměření.

Současná muzejní kultura je velmi bohatým a zároveň nepřehledným fenoménem, v němž panuje – tak jako i v jiných oblastech lidské činnosti – značná pluralita přístupů, zaměření, názorů. Už jen počet institucí ukazuje, jak velké je zkoumané pole našeho šetření. Pro srovnání uvedme dva statistické údaje: zatímco Beneš ve své práci z roku 1997 uvádí, že v České republice je návštěvníkům k dispozici přes 500 muzeí, galerií a památkových objektů, které ročně připraví na 2700 výstav, Adresář muzeí a galerií v České republice pro období 2013 - 2014 (AMG, 2013) zahrnuje celkem 1016 položek, tedy muzejních institucí nejružnějšího typu a velikosti, které periodicky připravují nejen stálé expozice, ale i krátkodobé výstavy. O stavu těchto expozic a způsobech jejich prezentace nám chybí souhrnné informace, stejně jako o tom, zda a jakou měrou jsou koncipovány jako prostor pro vzdělávání. Publikované recenze výstav jsou spíše pojednáními o vystavovaném fenoménu, nikoliv analýzou způsobu prezentace, podání tématu a muzeologických přístupů.

Jak již bylo uvedeno, tématem našeho výzkumného šetření jsou muzejní expozice a výstavy a toto téma jsme geograficky i časově zaměřili na současné české expozice nebo krátkodobé výstavní projekty, které vznikly na našem území v posledních pěti letech. Do výzkumného vzorku jsme proto zahrnuli především expozice otevřené v letech 2009 až 2013, výjimečně ještě i expozice z první poloviny roku 2014. Výzkum tedy kromě jiného přináší zprávu o tom, jaké expozice v těchto letech vznikly a jaký úzus u nás v současné muzejní kultuře panuje.

Cílem výzkumu bylo:

- zjistit, jaká témata prezentují současné české expozice a co tvoří jejich obsah;
- popsat a zhodnotit vnější podobu současných českých expozic;
- zjistit, zda se nové expozice odlišují od těch předchozích;
- pojmenovat principy a strategie, které se uplatňují v současných českých expozicích;
- vyzkoumat, zda a jak bylo při přípravě nových expozic zohledněno vzdělávací hledisko;
- vyhodnotit silné a slabé stránky současných českých expozic;
- pojmenovat překážky, které brání lepšímu využití expozic ke vzdělávání.

5.2 Základní soubor a výzkumný vzorek

Základním souborem je široká skupina muzejních expozic a výstav českých paměťových institucí, které vznikly v období 2009 – 2014.

Výzkumný vzorek byl dán:

- časovým a geografickým hlediskem;
- snahou o reprezentativní zastoupení různých typů muzejních institucí a jejich expozic, které dokumentují nejen převládající stav, ale i příklady inovativních trendů současné muzejní kultury;
- ochotou a zájmem muzeí spolupracovat na výzkumu.

Zkoumali jsme nejen expozice inovativní či oceňované, naopak jsme usilovali o pestrý vzorek, který by nám umožnil podat pestrý obraz dnešního českého muzejnictví (od klasických formalistických způsobů až po kontextualitu). Během vzorkování jsme proto vybírali případy typické i krajní (vitrínové či panelové expozice X interaktivní science centra) a sestavili jsme variantní vzorek, v němž jsou zastoupena muzea regionální i celostátní, muzea umění, science centra, dětská muzea, archeopark, muzea vlastivědná i specializovaná. Uplatnili jsme přitom graduální výběr.

5.3 Výzkumný vzorek byl nakonec tvořen expozicemi těchto muzeí:

Archeopark pravěku ve Věstecích, Dětské muzeum Moravského zemského muzea, Expozice času Šternberk, Galerie umění pro děti, Galerie výtvarného umění v Ostravě, Husitské muzeum v Táboře, iQLANDIA Liberec, Městské muzeum a galerie Břeclav, Městské muzeum ve Skutči, Metodické centrum muzejní pedagogiky při Moravském zemském muzeu, Moravská galerie v Brně, Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, Muzeum Boskovicka, Muzeum Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech, Muzeum Jindřichohradecka, Muzeum Komenského v Přerově, Muzeum loutkářských kultur, Muzeum regionu Valašsko, Muzeum regionu Valašsko: Zámek a park v Lešné u Valašského Meziříčí, Muzeum umění Olomouc, Národní muzeum: Národní památník na Vítkově, Národní muzeum, Nový zámek Kostelec nad Orlicí, Slezské zemské muzeum, Šatlava | muzeum věžeňství, Techmania Science Center, Vlastivědné muzeum v Olomouci.

5.4 Výzkumné otázky

- Jaká témata prezentují současné české expozice a co tvoří jejich obsah?
- Jaká je vnější podoba a design současných českých expozic?
- Odlišují se nově vzniklé expozice od těch předchozích?
- Jaké principy a strategie se uplatňují v současných českých expozicích?
- Bylo při přípravě nových expozic zohledněno vzdělávací hledisko?
- Existují překážky, které brání lepšímu využití expozic ke vzdělávání?
- Jaké jsou silné a slabé stránky současných českých expozic?

5.5 Metodologické postupy

V našem šetření jsme uplatnili kvalitativní metodologii. Zabývali jsme se studiem, analýzou a vyhodnocením specifického projevu člověka a instituce a muzejní expozice nebo krátkodobá výstava zde plnila roli případu. Základní výzkumnou strategií uplatněnou v našem výzkumu byla tedy případová studie.

Metody získávání dat

Uplatnili jsme triangulaci metod zjišťování výzkumných dat za využití těchto metod: dotazníkového šetření, strukturovaného rozhovoru, vlastního pozorování, obsahové analýzy doprovodných textových materiálů, fotodokumentace expozic a různých informačních zdrojů vázaných na dané muzejní instituce.

Metody zpracování a analýzy dat

Konečná podoba případových studií referuje o podobě expozic, analyzuje principy uplatněné při jejich tvorbě, sleduje zohlednění vzdělávacího hlediska a sumarizuje slabé a silné stránky popisované prezentace. Výsledkem zpracování a analýzy je evidence o existenci zkoumaného jevu a o jeho struktuře a dále typologie expozic opřená o získaná data. Jednotlivé analýzy jsou popisné a částečně i „literární“. Prováděli jsme konstantní komparaci vedoucí k vymezení typologie případů; dále kontrastování, tedy komparaci polárních typů případů (např. panelová expozice s expozicí interaktivní) a konečně i sekundární interpretaci dat: pokusili se objasnit, co identifikované kategorie a další poznatky znamenají. (Švaříček, Šedřová, 2007, s. 223)

6 Zjištění

Přestože výzkum dosud není dokončen a nacházíme se v závěrečné fázi sekundární interpretace, z množství shromážděného materiálu plynou již nyní některá zjištění. Část se jich týká témat expozic. Ukazuje se, že obsahové zaměření expozic je tradiční a témata poměrně málo korespondují s aktuálními společenskými problémy a se skutečným životem lidí. Obracejí se spíše k minulosti a mají přehledový, neutrální, nekontroverzní charakter.

Na základě analýzy obsahu expozic navrhujeme významově posunout klasickou definici exponátu, v jehož roli stále častěji vystupují nejen muzeálie, tedy sbírkové předměty, resp. autentické doklady, ale i substituty, hands on exponáty, didaktické hračky a další expoziční prvky. Přibývají expozice bez využití autentických dokladů a nacházíme je typicky ve science centrech, archeologických parcích nebo dětských muzeích.

V expozicích se běžně uplatňují digitální média, a to různou měrou v závislosti na finančních možnostech instituce, záměrech tvůrců nebo prezentovaném tématu. I zde se však ustálila konvence a tvořivé přístupy k užití nových médií jsou výjimečné. Za konvenční způsob označujeme např. „plnění“ informačních kiosků textovými informacemi nebo databázemi. To na jednu stranu sice odlehčuje expozici, avšak nová média toho umožňují mnohem více, a to zvláště s ohledem na vzdělávání specifických skupin návštěvníků (nejen dospělých, ale i děti a mládež).

Muzejní expozice uspokojují převážně intelektuální potřeby návštěvníků a dramatizující nebo iluzivní prvky, jež cílí na emoce, se v nich ve srovnání se zahraničními příklady uplatňují velmi střízlivě. Podoba současných expozic osciluje mezi tradicí a inovací, nejvíce tradiční expozice nacházíme u muzeí umění, nejvíce inovací naopak u science center.

Česká muzejní kultura se obecně vyznačuje vysokou profesionalitou, což se projevuje i uspokojivým výtvarným a architektonickým řešením expozic. Většina institucí při vytváření nových expozic své postupy inovuje a dochází tak k posunům, někdy velmi výrazným. Jen výjimečně mají expozice formalistický charakter, avšak kontextualita není vždy důsledná. I ona má v našich muzeích značné rezervy a tvůrci jsou spíše opatrní a málokdy experimentují. Expozice jsou převážně funkčně ekologické, avšak i systematika sbírek a mnohdy umělé oddělování sbírkových fondů podle oborů stále přetrvává. Přesto je kontextualita a snaha o postižení širších vztahů převažujícím trendem ba normou.

Expozice jsou obvykle určeny pro „univerzálního“, tedy dospělého návštěvníka, jen výjimečně nacházíme příklady důsledné orientace i na děti, mládež nebo handicapované občany. Hojnější je částečné zohledňování těchto skupin, a to např. vytvořením dětské linky se speciálními textově obrazovými materiály a interaktivními stanovišti nebo zakomponováním haptické stezky určené nevidomým návštěvníkům.

Vzdělávací hledisko je jen málokdy zohledněno při samotné přípravě nových expozic, spíše se k výstavě přidává ex post nějaký expoziční prvek didaktického charakteru (např. didaktická hračka, pracovní list) nebo se edukačního využití expozic ujímají muzejní pedagogové. Příznačné je, že nejsou (zejména u klasických „kamenných“ muzeí) považováni za plnohodnotné členy týmu tvůrců, a proto expozice vzdělávací povahu sice deklarují, avšak nijak nebo jen málo učení návštěvníků usnadňují. Naopak nové typy muzejních institucí, k nimž patří archeopark nebo science center, vznikají přímo s cílem vzdělávat návštěvníka a v expozicích za tímto účelem uplatňují řadu různých exponátů nebo dalších prvků, které podporují sdělnost expozice a její názornost. Mezi překážky, které brání lepšímu využití expozic ke vzdělávání, tak patří kromě financí nebo nedostatečné personální kapacity také fakt, že pedagog je často v hierarchii muzejních profesí ten poslední a na podobu expozice nemá žádný vliv. To se velmi dobře vyjevuje při komparaci expozic vzniklých odlišným způsobem.

7 Závěrem

Muzea se mohou prostřednictvím svých expozic významně podílet na všeobecném vzdělání a rozvoji osobnosti svých návštěvníků, mohou se stát inspirativním prostorem využitelným k jejich celoživotnímu učení. Využitelnost expozic v tomto duchu však přímo závisí právě na přístupech, které tvůrci expozic uplatňují, a na míře „didaktičnosti“ expozic. V našem výzkumu jsme analyzovali celou řadu příkladů, které mohou v tomto směru sloužit jako vzor, setkali jsme se však i s promarněnými šancemi. Výsledky našeho šetření, které budeme v brzké době publikovat obšírněji, mohou ukázat prověřené cesty k tomu, jak vzdělávací potřeby návštěvníků vhodně zohlednit.

Literatura

- Adresář muzeí a galerií v České republice pro období 2013-2014.* (2013). Praha: Asociace muzeí a galerií České republiky.
- Ettema, M. J. (1987). History museums and the culture of materialism. In J. Blatti (Ed.), *Past Meets Present: Essays about Historic Interpretation and Public Audiences* (s. 62-93). Washington: Smithsonian Institution Press.
- Desvallées, A., & Mairesse, F. (Eds.). (2010). *Key Concepts of Museology*. Armand Colin.
- ICOM: Mezinárodní rada muzeí ICOM (2001). Dostupné na <http://www.cz-icom.cz/doc0008.html>.
- Jůva, V. (2009). Mimoškolní edukační média. In J. Průcha (Ed.), *Pedagogická encyklopedie* (s. 282-286). Praha: Portál.
- Lord, B., & Lord, G. D. (Eds.). (2001). *The Manual of Museum Exhibition*. Oxford: AltaMira Press.
- Schouten, F. (1983). Target groups and displays in museums. In P. Pouw, & F. Schouten (Eds.). *Design as an educational tool. RA Studies in Museology*.
- Stránská, E., & Stránský, Z. Z. (2000). *Základy štúdia muzeológie*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela.
- Šobáňová, P. (2012a). *Edukační potenciál muzea*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Šobáňová, P. (2012b). *Muzejní edukace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Švaříček, R., & Šed'ová, K. a kol. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.
- Waidacher, F. (1999). *Príručka všeobecnej muzeológie*. Bratislava: Slovenské národné múzeum - Národné múzejné centrum, Vydavateľstvo SNM.

Kontakt

Mgr. Petra Šobánková, Ph.D.

Univerzita Palackého v Olomouci

Pedagogická fakulta

Katedra výtvarné výchovy,

Univerzitní 3-5

771 40 Olomouc

e-mail: petra.sobanova@post.cz

Obrazová příloha

Obrázek 1 Pohled do interaktivní expozice Petra Nikla a spol. s názvem Orbis Pictus – Krystalíza her, Hrad Špilberk, Brno; foto Petra Šobáňová

Obrázek 2 Pohled do interaktivní expozice Galerie umění pro děti v Praze; foto Tomáš Adamec

Obrázek 3 Příklad vitrinové expozice, foto Petra Šobáňová

Obrázek 4 Příklad exponátu (autentického dokladu) z kasselského Musea Fridericiani, foto Lenka Hetová

Obrázek 5 Příklad interaktivního didaktického exponátu v Techmanii Plzeň, foto Petra Šobánková